

ulaştırılmasından genellikle onlar sorumluydu. Vekiller birden fazla mutavvifle çalışabiliirdi. Deliller hacılara Medine'de refakat ederdi. Bunlardan özellikle ziyaret yerlerini gezdirenlere "müzevvir" denilirdi. Zemzemiler ise Mekke, Mina ve Arafat'ta hacılara zemzem dağıtmakla görevliyidiler.

Mutavvifler hizmetlerinin karşılığında iyi bir ücret alır ve bir hac mevsiminde ailelerinin yıllık nafakasını sağlayabiliirdlerdi. Ancak kazandıkları paranın bir kısmını şeyhlerine vermek zorundaydılar. Yakın zamanlara kadar Cidde'ye gelen hacılardan topkabbastı parası yanında bir de delil parası alınırdı. Mutavviflerin ücretleri son yıllarda hükümet tarafından tesbit edilmiştir. Günümüzde hacı kabilelerine daha çok kendi ülkelerinden gönderilen din görevlileri yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte geleneksel mutavviflik müessesesi varlığını sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şürût", 15; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi* (nşr. M. Abdülmuhsin el-Ketebî), Kahire 1964, III, 606; Ali Bey, *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria and Turkey*, London 1816, II, 61; *Hicâz Vilâyeti Sal-nâmesi*, Mekke 1306, s. 214; J. L. Burckhardt, *Travels in Arabia*, London 1829, s. 94; Gaudefroy-Demombynes, *le Pèlerinage à la Mekke*, Paris 1923, s. 201 vd.; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, II, 71-72; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara 1972, s. 29; D. E. Long, *The Hajj Today: A Survey of the Contemporary Makkah Pilgrimage*, New York 1979, s. 17, 27 vd., 34, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 55, 60, 93; F. E. Peters, *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, Princeton 1996, s. 112, 242-248, 275-279, 305, 350-352, 359; P. Paret, "Mutavvif", *EP* (İng.), VII, 782.

NEBİ BOZKURT

MUTAYYEN

(مطین)

Ebü Ca'fer Muhammed b. Abdillâh b. Süleymân el-Hadramî (ö. 297/909-10)

Muhaddis ve tarihçi.

Kaynaklarda doğum tarihi zikredilmemekle beraber 297'de (909-10) doksan beş yaşında öldüğüne göre (Zehabi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 42) Kûfe'de 202 (817-18) yılında doğmuş olmalıdır. "Mutayyen" (çamura bulanmış) ve "Mutayyen el-kebir" lakaplarıyla anılmaktadır. Çocukluk günlerinde havuzda yüzerken arkadaşlarının onu çamura buladıklarını gören muhaddis Ebü Nuaym Fazl b. Dükeyn'in, "Ey Mutayyen!

Niçin ilim meclisine gelmiyorsun?" demesi üzerine bu lakapla şöhret bulduğu rivayet edilir. Hadis öğrenmeye karar verdiği zaman Ebü Nuaym'ın ölmüş olduğunu söyleyen Mutayyen, o döneme göre oldukça ileri bir yaşta (on yedi yaşında) tahsile başlamasına rağmen Ahmed b. Yûnus, Yahyâ b. Bişr el-Harîrî, Saîd b. Amr el-Eş'asî, Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî, Ebü Bekir ve Osman b. Ebü Şeybe ile Ali b. Hakîm gibi çok sayıda hocadan hadis yazdığını belirtir. Hadis konusunda otoritesini kabul ettirmiş ve hâfız unvanını almıştır. Hadis hâfızı Ebü Bekir İbn Ebü Dârim ondan çok sayıda hadis yazdığını kaydetmektedir. Kendisinden İbn Ukde, Yezîd b. Muhammed el-Ezdî, Neccâd İbnü'l-Kâs, İbn Kâni', Taberânî, Ebü Bekir el-İsmâîlî, Ali b. Abdurrahman el-Bekkâî, Ali b. Hassân el-Cedîlî gibi âlimler hadis rivayet etmiştir. Mutayyen hakkında Dârekutnî "sika", Halîlî "sika-hâfız", Zehebî "mütkın" ifadelerini kullanmak suretiyle onun güvenilir olduğunu belirtmişlerdir. Kendisiyle aynı yıl vefat eden Ebü Ca'fer İbn Ebü Şeybe'nin onu eleştiren sözlerini Zehebî akraneler arasında sıkça görülen kıskançlığa bağlamış ve bu cerhin kabul görmeyeceğini söylemiştir (a.g.e., a.y.). Mutayyen Rebîülâhîr 297'de (Aralık 909 – Ocak 910) vefat etti.

Eserleri. 1. *Hadîs*. Millet Kütüphanesi'nde bulunan (Fezzullah Efendi, nr. 507/4, vr. 29^a-32^b) eser üzerinde Mehmet Âkif Özkiraz *el-Mutayyen ve Cüz'ü* adıyla yüksek lisans tezi yapmıştır (1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *Ahâbâr ve hikâyât*. Bir nüshası The Chester Beatty Library'de bulunmaktadır (nr. 3849). 3. *Kitâbü's-Şahâbe*. Şahâbe hakkındaki eserlere kaynaklık ettiği belirtilmektedir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 2; Sezgin, I, 319-320). Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü's-Sünen fi'l-İkîh*, *Kitâbü't-Tefsîr*, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, *Kitâbü Tefsîrü'l-müsned*, *el-Müsned*, *et-Târîh* (*Târîhu Şifîn*), *Kitâbü'l-Edeb* (*Âdâb*) (İbnü'n-Nedîm, s. 283; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 23; Kehhâle, III, 441).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhim Ramazan), Beyrut 1994, s. 283, 323-324; Zehabi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 41-42; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 607; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 233-234; a.m.f., *el-İşâbe*, I, 2; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 288; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (Lecne), II, 164-165; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 23; Kehhâle, *Mü'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 441; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 319-320; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 93, 144, 259.

MUSTAFA ERTÜRK

MU'TAZID - BİLLÂH

(المعتضد بالله)

Ebü'l-Abbâs el-Mu'tazid-Billâh Ahmed b. el-Muvaffak-Billâh Talha (Muhammed) b. Ca'fer el-Abbâsî (ö. 289/902)

Abbâsî halifesi (892-902).

242 (856-57) veya 243 (857-58) yılında Sâmerâ'ya doğdu. Babası Abbâsî hânedanının nüfuzlu sîmâlarından Muvaffak el-Abbâsî, annesi Rum asıllı bir câriyedir. Halife Mu'temid-Alellah, Basra'da isyan eden Zenciler'e ve doğuda önemli bir güç haline gelen Saffâri'ler'e karşı başarılı olabilmek için o sırada Mekke'de bulunan kardeşi Muvaffak'ı Sâmerâ'ya çağırıp kendisini hilâfet nâibi tayin etti. Oğlu Mu'tazid-Billâh ile beraber Basra'ya giden Muvaffak uzun süren mücadeleler neticesinde Zenciler'in isyanını bastırdı (267/880). Muvaffak, daha sonra Mu'tazid kumandasındaki Irak ordusuyla bütün Suriye topraklarına hâkim oldu. Bunun üzerine Tolunoğulları Hükümdarı Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun, ordusuyla harekete geçerek Remle-Dimaşk arasındaki Tavâhîn mevkiinde Mu'tazid'in kumandasındaki Abbâsî ordusuyla savaşa girdi. Savaşın başlarında galip durumda olan Mu'tazid daha sonra çekilmek zorunda kaldı (271/885). Babasıyla birlikte Saffâri'lerden Amr b. Leys'e karşı düzenlenen bir sefere de katılan Mu'tazid, emirlerine karşı çıktığı ve Dimaşk'tan ayrılmayı reddettiği için babası tarafından hapse atıldı (275/889). Bunun üzerine kendisine bağlı kumandanlardan bir kısmı Bağdat'ta karışıklıklar çıkardı. Muvaffak ise amacının oğlunu terbiye etmek olduğunu söyleyerek onları yatıştırılmayı başardı ve ölümden bir hafta öncesine kadar (278/891) onu hapiste tutmaya devam etti.

Muvaffak'ın ölümünün ardından kumandanlar Mu'temid'in oğlu Ca'fer el-Mufavvaz'a birinci veliaht, Mu'tazid'a ikinci veliaht olarak biat ettiler (23 Safer 278 / 6 Haziran 891). Halife Mu'temid, bir yıl kadar sonra oğlu Mufavvaz'ı veliahtlıktan azlederek yeğeni Mu'tazid-Billâh'ı veliaht tayin etti (22 Muharrem 279 / 24 Nisan 892). Mu'tazid-Billâh, Mu'temid'in bu olaydan altı ay sonra (18 Receb 279 / 14 Ekim 892) beklenmedik şekilde ölümüyle halife oldu. Merkezî idarenin zayıfladığı ve devlet hazinesinin boşaldığı dönemde iktidara gelen Mu'tazid-Billâh, ilk iş olarak babasının yardımcılığını yapmış olan Ubeydullah b.